

MAKARTURA-BEITAS KOMUNIKATĪVĀS ATTĪSTĪBAS TESTA (KAT) PIEMĒROŠANA LATVIEŠU VALODAI

Latvian Adaptation of McArthur-bates Communicative Development Inventories

Anna Vulāne

University of Latvia, Riga Teacher Training and Education Management academy, Latvia

Olga Urek

The University of Tromsø, Norway

Dace Markus

Riga Teacher Training and Education Management academy, Latvia

Abstract. *The article discusses the methodology and the preliminary results of the research project entitled “Latvian language in Monolingual and Bilingual Acquisition: tools, theories and applications” (LAMBA). The project involves 25 researchers – linguists, educators, psychologists – from five institutions in Latvia and Norway, and focuses on phonological, lexical and morphosyntactic acquisition of Latvian as a native language in monolingual and bilingual settings. One of the main goals of the project is to develop a set of norm-referenced language assessment tools that would allow for accurate and time-efficient evaluation of language development in pre-school children.*

The article will focus specifically on the Latvian adaptation of MacArthur-Bates Communicative Development Inventories – a parental report tool that assesses the development of receptive and productive vocabulary, and certain aspects of grammar. Two CDI forms were adapted in the project: CDI Words and Gestures designed for use with children between 8 and 16 months of age, and CDI Words and Sentences designed for 16- to 36-month old children. Each CDI form contains extensive and language-specific checklists of lexical items, communicative gestures and grammatical constructions.

Keywords: *infants, toddlers, CDI, KAT, LAMBA, Latvian language, adaptation, Norway, project.*

Ievads

Introduction

Latvijā bērna valodas pētniecība kā atsevišķa un mērķtiecīgi virzīta zinātnes nozare attīstījās nesen un tajā joprojām trūkst apjomīgu un statistiski ticamu pētījumu. Līdz ar to nav izstrādāti valodas normās balstīti latviešu valodas apguves vērtēšanas rīki. Šāda situācija apgrūtina bērnu valodas attīstības vērtēšanu, īpaši tas vērojams pirmsskolas izglītības iestādēs, kur laika un cilvēkresursi ir ierobežoti, bet bērnu skaits liels. Tikai uz valodas izjūtu balstīta

vērtēšana var radīt gan bērna valodas spēju pārvērtēšanas, gan nenovērtēšanas risku. Diemžēl profesionāla palīdzība bieži vien netiek meklēta tik ilgi, kamēr bērna valodas attīstības atpalicība kļūst acīm redzama un sāk būtiski traucēt. Rezultātā vecāki un bērns piedzīvo nevajadzīgu uztraukumu, jo dažkārt nepieciešama jau medicīniska iejaukšanās. Īpaši augsts risks ir bilingvāliem bērniem, kuru valodas tipiskā attīstība bieži vien netiek pietiekami izprasta. Lai varētu sekmīgi novērst runas un valodas problēmas, ļoti svarīgi konstatēt tās pēc iespējas agrāk. Tāpēc pēdējos gados tiek uzsvērtā vecāku loma bērna valodas problēmu savlaicīgā konstatēšanā (Trinīte, 2015). Precīzu, ticamu, normām atbilstošu, vienkāršu un ērti lietojamu valodas vērtēšanas rīku pieejamība palīdzētu iesaistīt un iedrošināt vecākus sekot bērnu valodas attīstībai. Turklāt tie nedrīkst būt ļoti laikietilpīgi. Rakstā iepazīstinām ar vienu no šādiem normatīviem rīkiem – vecāku aptauju, ko sauc par MakArtura-Beitas komunikatīvās attīstības testu jeb KAT (*MacArthur-Bates Communicative Development Inventories – CDI*) (Fenson et al., 2007). Starptautiska Latvijas un Norvēģijas zinātnieku grupa projektā “Latviešu valodas monolingvāla un bilingvāla apguve: rīki, teorijas un lietojums” (*Latvian language in monolingual and bilingual acquisition: tools, theories and applications*) jeb LAMBA¹ ir piemērojusi šo testu latviešu valodas pārbaudei.

MakArtura-Beitas komunikatīvās attīstības tests ***MacArthur-Bates Communicative Development Inventories***

MakArtura-Beitas komunikatīvās attīstības tests (Fenson et al., 2007) veidots kā vecāku aptauja, lai novērtētu bērnu valodas un komunikācijas prasmju attīstību. Testu vairāk nekā 30 gadu laikā izstrādājuši amerikāņu zinātnieki. Sākumā tas izveidots amerikāņu angļu valodai, bet līdz mūsdienām adaptēts jau vairāk nekā 60 valodās (piemēram, krievu, slovēņu, poļu, igauņu, somu, zviedru, norvēģu u. c.)². To plaši izmanto pētnieki, pedagogi, logopēdi un bērnu vecāki. KAT ir apjomīgs, detalizēts komplekts, ko veido tematiski dažādi kontrolesaraksti, piemēram, vārdu krājuma attīstība, komunikatīvie žesti un gramatika. Mūsdienās tiek izmantotas divas galvenās savstarpēji saistītas KAT (*CDI*) formas: KAT I: “Vārdi un žesti”, kas paredzēta aptaujai par 8 līdz 16 mēnešus vecu bērnu valodu, un KAT II: “Vārdi un teikumi”, kas domāts aptaujai par 16 līdz 36 mēnešus vecu bērnu valodu. Projektā LAMBA abas formas ir piemērotas latviešu valodai. KAT I: “Vārdi un žesti” sastāv no divām

¹ Projekts LAMBA saņem finansējumu no Norvēģijas finanšu instrumenta 2009–2014. gadam saskaņā ar Projekta līgumu nr. NFI/R/2014/053. Vairāk informācijas par projektu sk. www.lamba.lv

² Valodu pilnu sarakstu var aplūkot testa konsultatīvās padomes mājas lapā <http://mb-cdi.stanford.edu/adaptations.html> (sk. arī adaptēšanas pārskatu Dale & Penfold, 2011).

daļām: 1. daļā “Pirmie vārdi” tiek izvērtēts bērnu sākotnējais vārdu krājums; 2. daļā “Darbības un žesti” tiek noteikta saskarsmes žestu un ikdienas darbību attīstība. 1. daļā ir 19 tematiski sakārtotas kontrollapas vārdu krājuma pārbaudei, kurās vecākiem pretī katram jēdzienam ir jāatzīmē, vai bērns to tikai saprot, vai arī jau saprot un atbilstoši izmanto. Tur ir gan tematiski sakārtoti lietvārdi (piemēram, “Pārtika”, “Rotaļlietas” u. tml.), gan darbības vārdi, īpašības vārdi un apstākļa vārdi, prievārdi, jautājumu ievadītājevārdi utt. (kopā aptver 409 leksikas vienības, sk. 1. tabulu). 1. daļā piedāvātas arī vienkāršas ikdienas frāzes, kur vecākiem jānorāda, vai bērns tās saprot. 2. daļu veido 5 kontrollapas, kurās jāatzīmē, kādus agrīnos saskarsmes žestus, ikdienas darbības, rotaļas prot bērns.

1. tabula. Vārdu krājuma kontrollapas latviešu un amerikāņu KAT
Table 1 Vocabulary checklists in Latvian and American CDI

	Kontrollapas	KAT I: Vārdi un žesti		KAT II: Vārdi un teikumi	
		latviešu	amerikāņu	latviešu	amerikāņu
1.	<i>Skaņu atdarināšana</i>	14	12	20	12
2.	<i>Dzīvnieki (reālie un rotaļlietas)</i>	37	36	43	43
3.	<i>Transports (reālais un rotaļlietas)</i>	10	9	14	14
4.	<i>Rotaļlietas</i>	9	8	18	18
5.	<i>Pārtika</i>	34	30	68	68
6.	<i>Apģērbs un apavi</i>	20	19	29	28
7.	<i>Ķermeņa daļas</i>	20	20	29	27
8.	<i>Dzīvojamās telpas un mēbeles</i>	24	24	34	33
9.	<i>Māja, saimniecības piederumi, sadzīves priekšmeti un tehnika</i>	34	36	52	50
10.	<i>Ārpus mājām</i>	29	27	37	31
11.	<i>Vietas un pasākumi</i>	–	–	24	22
12.	<i>Cilvēki</i>	21	20	30	29
13.	<i>Bērna ikdiena</i>	19	19	22	25
14.	<i>Darbības vārdi</i>	55	55	107	103
15.	<i>Laiks</i>	8	8	17	12
16.	<i>Īpašību, pazīmju nosaukumi</i>	35	37	63	63
17.	<i>Vietniekvārdi</i>	13	11	29	25
18.	<i>Jautājumi</i>	7	6	10	7
19.	<i>Atrašanās vieta</i>	12	11	26	26
20.	<i>Daudzuma izteikšana</i>	8	8	17	17
21.	<i>Gribas, vajadzības u. c. izteikšana</i>	–	–	22	21
22.	<i>Palīgvārdi</i>	–	–	11	6
	KOPĀ:	409	396	722	680

KAT II: “Vārdi un teikumi” arī ir divas daļas. 1. daļā “Bērna lietotie vārdi” iekļautas izvērstas vārdu krājuma kontrollapas, kuras iedalītas 22 tematiskajās

grupās, kas aptver 722 leksiskās vienības. KAT II ir vairāk tematisko grupu un vārdu nekā KAT I, turklāt latviešu valodā adaptētajā variantā ir vairāk vārdu nekā oriģinālversijā. Šī aptauja paredzēta tikai bērnu lietoto vārdu krājuma noteikšanai, jo attiecīgajā vecumposmā uztveramo vārdu krājums parasti ir pārāk apjomīgs, lai to varētu izvērtēt, izmantojot no vecākiem saņemto informāciju. 2. daļa “Gramatika: teikumi un formas” rāda bērna valodas morfoloģisko un sintaktisko attīstību. Šī ir viena no tām daļām, kur aptaujas dažādās valodās atšķiras visvairāk, jo tām jāatspoguļo katras valodas gramatiskās īpatnības. Latviešu valodas KAT II gramatikas materiāls ir sakārtots četrās (CDI – piecās) sadaļās. A sadaļā ir vispārīgi jautājumi par regulāro fleksīvo morfoloģiju: daudzskaitļa, ģenitīva formu, pagātnes un pabeigtā veida verbu formu un vajadzības izteiksmes veidošanu. B sadaļa paredzēta tam, lai noskaidrotu, vai bērns nepārveido fleksīvās paradigmas: tajā ir nominālo un verbālo formu kontrollapas, kurās atspoguļotas tās latviešu valodas apguves grūtības, kas bērniem novērotas agrīnajā vecumposmā (Rūķe-Draviņa, 1992, 1993). Katrā kontrollapā doti vairāki formu pāri: standartizētā forma un raksturīgākais bērna kļūdaini lietotais variants, piemēram, *zivis~zivi, atradu~atradīju*. Vecākiem tiek lūgts atzīmēt, kuru no formām (ja vispār saka) bērns pēdējā laikā ir teicis. C sadaļā vecākiem tiek lūgts norādīt trīs garākos teikumus, kurus viņi dzirdējuši sava bērna runā. D sadaļā tiek izvērtēta bērna runā sastopamo teikumu sarežģītības pakāpe. Tajā ir 42 frāžu pāri, katrā pāri tiek pārbaudīta kāda raksturīga latviešu valodas gramatikas parādība, piemēram, prievārda un locījuma lietojums, darbības vārda *būt* izmantošana jautājumos un stāstījuma teikumos, īpašības vārdu noteiktība un nenoteiktība.

KAT sekmīgā izmantošana daudzās valodās ilgā laika posmā ir pierādījums, ka tas ir drošs dažādu etnosu bērnu valodas attīstības pārbaudes instruments (sk. Law & Roy, 2008). Tests tiek izmantots klīniskiem, izglītības un pētniecības mērķiem. Klīniskajās iestādēs KAT ir veiksmīgi izmantots gan normālas, gan aizkavētas valodas attīstības noteikšanai (sk. Heilmann et al., 2005). KAT ir izmantots arī dažādu netipisku populāciju un runas attīstības riska grupās ietilpstošo populāciju valodas attīstības novērtēšanai, pārbaudei un kontrolei (sk. Thal et al., 1999 par specifiskiem runas traucējumiem, Berglund, Eriksson & Johansson, 2001 par Dauna sindromu, Charman et al., 2003 par autismu, Thal et al., 2007 par kohleārajiem (dzirdes) implantiem; Feldman et al., 2003 par vidusauss iekaisumu, Magill-Evans & Harrison, 1999 par veselīgiem priekšlaicīgi dzimušiem bērniem, Koster et al., 2005 par disleksijas pārmantojamības risku u. c.). KAT lieti noder arī, lai konstatētu komunikatīvās attīstības problemātiskos aspektus, noteiktu iejaukšanās metodes un paņēmienus un izvērtētu iejaukšanās efektivitāti (sk. arī Fenson et al., 2007 un tajā minētās atsaucis).

Zinātniskajā literatūrā aprakstīti arī KAT zinātniskā lietojuma veidi (sk. Fenson et al., 2007: 44–45 un tur atrodamās atsauces). Piemēram, to var izmantot, lai efektīvāk salīdzinātu dažādas bērnu grupas un veiktu atlasu, ņemot vērā kādu viņu runas prasmes aspektu (piemēram, vārdu skaitu aktīvajā leksikonā vai konkrētu gramatisko konstrukciju veiksmīgu izmantojumu), vai lai izzinātu ekstralingvistisko faktoru ietekmi (piemēram, vecāku izglītība un bērnu dzimšanas secība) uz komunikatīvo prasmju attīstību. Turklāt iespēja piemērot KAT dažādām valodām padara to par izcilu valodas bilingvālas apguves izpēti (Pearson et al., 1997, De Houwer et al., 2006, Conboy & Thal, 2006) un starplingvistisko valodas attīstības tendenču analīzes līdzekli (Bleses et al., 2008). Būtiski tas, ka KAT kopā ar valodas attīstības normatīvajiem rādītājiem ir ļoti noderīgs un interesants līdzeklis vecākiem, kuri vēlas sekot bērna valodas attīstībai un salīdzināt to ar tāda paša vecuma grupas bērnu valodas attīstību.

MakArtura-Beitas Komunikatīvās attīstības testa adaptēšana *Adaptation of MacArthur-Bates Communicative Development Inventories*

KAT dažādās, pat tuvu radniecīgās valodās tiek adaptēts, nevis tulkots, jo katram etnosam raksturīgas savas runas uzvedības nišas, tipiskas rotaļas un komunikatīvie žesti, ko izmanto saskarsmē ar bērniem, atšķirīgs emociju izpausmes veids un līdzekļi, katrai valodai piemīt nacionālā specifika gan fonētiskā, gan leksiskā, morfoloģiskā un sintētiskā līmenī, kas, nenoliedzami, atspoguļojas bērnu runā un valodas attīstības rādītājos.

Latviešu valoda ir fleksīva, sintētiska baltu valoda ar bagātu morfoloģisko sistēmu, bet angļu valoda – analītiska ģermāņu valoda, kas būtiski ietekmē testu saturu izstrādē un izmantoto valodas vienību leksiski gramatisko samērojamību.

Adaptējot KAT, tika ievēroti divi pamatprincipi:

- saglabāt pēc iespējas lielāku līdzību ar oriģināltestu, lai iegūtu precīzākus sastatāmos datus,
- izvēlēties mūsdienu latviešu bērnu valodas videi un dzīves pieredzei atbilstošas leksiskās un gramatiskās vienības, lai iegūtu pēc iespējas precīzākus bērna valodas attīstības rādītājus.

Tieši šo iemeslu dēļ vairākās sadaļās vērojamas ne tikai kvalitatīvas, bet arī kvantitatīvas atšķirības – testa KAT I: “Vārdi un žesti” un KAT II: “Vārdi un teikumi” vienību proporcija latviešu un angļu valodā ir šāda 409 : 396 un 722 : 680. Tomēr šīs atšķirības nav tik lielas, lai būtiski ietekmētu datu sastatāmo un kvalitatīvo analīzi. Komunikatīvās attīstības testa pielāgošana latviešu valodai bija saistīta ar vairākām problēmām un izaicinājumiem:

- gan leksiskās, gan gramatiskās daļas izstrādē bija problemātiski prognozēt, kuras tieši valodas vienības ir aktuālas konkrētajā bērnu

vecumā, jo latviešu valodā vēl nav nedz tik plaša pirmsskolas vecuma bērnu runas faktu vākuma, nedz bērnu spontānās runas korpusa. Lai kompensētu šo trūkumu, tika izmantoti V. Rūķes-Draviņas (Rūķe-Draviņa, 1992, 1993), D. Markus (Markus, 2003; 2007) un citu latviešu bērnu valodas speciālistu pētījumi (Dzintere, Stangaine, Augstkalne, 2014; Tauriņa, 2015: 223–246; Vulāne, 2015: 297–319; Vulāne, 2008: 165–175; Zīriņa, 2009: 57–61), kā arī *Bērnu valodas vārdnīcas* (Freidenfelds, Lapāne, Markus, 2009) un citi materiāli,

- izstrādājot testa leksisko daļu, bija jāņem vērā katra etnosa valodas un reālās pasaulainas atšķirības, kuras vērojamas visās sadaļās, sākot ar izsaukuma konstrukcijām un beidzot ar palīgvārdiem,
- latviešu un angļu valodas tipoloģiskās atšķirības.

Testa leksikas daļā KAT I: “Vārdi un žesti” ietilpst 19, KAT II: “Vārdi un teikumi” – 22 leksiski semantiskās grupas – dzīvnieku, pārtikas, apģērba, sadzīves priekšmetu, darbību, īpašību u. c. nosaukumi, daudzuma apzīmējumi un skaņu atdarinājumi, jautājamu ievadvārdi, kā arī vietniekvārdi, prievārdi u. c. leksiskās vienības.

KAT I un KAT II leksikas daļā piedāvāts attiecīgi par 13 un 42 vienībām vairāk nekā angļu valodā, jo bija jāiekļauj tās leksēmas, kuras, kā liecina līdzšinējie pētījumi, katras vecuma grupas bērni varētu saprast vai saprast un lietot. Kopumā leksiskā atlase veikta, ņemot vērā to, ka bērni zina vārdus, kuri apzīmē viņu dzīves vidē – reālajā vai pasaku, literāro darbu, animācijas filmu, dziesmu u. tml. – bieži sastopamās reālijas. Visās tematiskajās grupās ievērots ekvivalences princips – latviešu valodas leksēmas atbilst angļu valodā izmantotajām leksēmām. Lielākoties tā ir latviskas cilmes leksika, kas nosauc bērna ikdienā sastopamos:

- izsaukmes vārdus, dabā dzirdamo skaņu atdarinājumus, pieklājības frāzes (*ai, kikerigū, mū, krā-krā, ņam-ņam, Labdien!, Atā!, Lūdzu!*),
- dzīvniekus un cilvēkus, t. sk. radniecības apzīmējumus (*kaķis, skudra, suns, ārsts, meitene, māte, tēvs, māsa, tēvocis*),
- priekšmetus (*ratiņi, vilciens, nauda, galds, cimdi, spilvens, šūpoles*),
- pārtiku (*biezpiens, burkāns, gaļa, krējums, putra, sula, zemenes*),
- vietas, dabas objektus, laika apzīmējumus (*istaba, virtuve, dārzs, ceļš, mājas, mākonis, sniegs, diena, rīts*),
- ķermeņa daļas (*celis, deguns, seja*),
- apstākļus, īpašības, darbības (*ārā, mīļš/mīļi, zils, atvērt, ņemt, smaidīt*).

Te ir arī tādu reāliju nosaukumi, kuras

- Latvijas kultūrtelpā ir sastopamas, bet bērns ar tām saskaras reti, piemēram, *lācis, ezis, pīle, pūce, vāvere, zoss*,

- Latvijas vidē sastopamas tikai ierobežotā telpā vai TV, grāmatās u. tml.,-piemēram, *krokodils, lauva, pingvīns, tīģeris, zilonis, žirafe*).

Šajā grupā lielākoties ir dzīvnieku nosaukumi, kuri bērnu valodas vidē parasti ienāk ar pasakām, literatūru, animācijas un citām filmām vai kurus viņi ir redzējuši zooloģiskajā dārzā. Protams, pilsētas bērniem var būt sveši vairāki dzīvnieki, kuri ir lauku bērnu ikdiena, piemēram, *aita, cūka, gov, zirgs*, savukārt daudzu lauku bērnu reālajā pasaulainā varētu nebūt tādu priekšmetu kā *slidkalniņš, duša, vannas istaba* u. c. Arī *čūsku, ezi, lapsu* un *zaķi* ne visi bērni ikdienā ir redzējuši, bet to nosaukumi, attēli bieži sastopami bērniem domātajos mākslas darbos, tāpēc ir pamats uzskatīt, ka attiecīgie vārdi ir raksturīgi bērna valodas videi. KAT leksikas jautājumi ļauj ne tikai izziņāt bērna vārdu krājuma attīstību, bet arī gūt priekšstatu par to, vai un kādā vecumā bērni šķir vispārīgos nosaukumus – taksonomiju virsējdzienus (piemēram, *kukainis, putns, koks, ļaudis*) – un konkrētos priekšmetu nosaukumus, kādus vietniekvārdus, jautājumus, palīgvārdus saprot un/vai lieto. Leksikas daļā dominē latviešu valodas vārdi un tikai nelielu daļu veido aizgūtā leksika, piemēram, *žirafe, autobuss, traktors, džemperis, kedas, zābaki, kefīrs, apelsīns, kino, klauns, onkulis*. Ja saziņā tiek izmantoti sinonīmi, t. sk. arī sarunvalodas vārdi, kuri bērna valodas vidē varētu būt pietiekami bieži sastopami vai pat dominēt, tad vecākiem tiek piedāvāti divi vai vairāki stimulvārdi, piemēram, *ai/au/vai/auč, rotaļlieta/mantiņa, šorti/īsbikses, apskaut/apkampt, bučot/skūpstīt, skart/pieskarties, sukāt/ķemmēt*. Arī tad, ja tiek izmantota vienskaitļa vai daudzskaitļa forma (parasti pāra ķermeņa daļu nominācijā), norādīti abi varianti, lai nodrošinātu to, ka respondenti norāda attiecīgā vārda esamību bērna valodā, piemēram, *acs/acis, pirksts/pirksti*. Tā kā pētnieku rīcībā nebija pietiekamu datu par vienas saknes īpašības vārdu un apstākļa vārdu aktivitāti saziņā ar bērniem, bet pieredze liecina, ka to lietojuma biežums var būt ne tikai situatīvi, bet arī individuāli nosacīts (bieži vien dažus apstākļa vārdus lieto aktīvāk nekā īpašības vārdus), tad sadaļā “Īpašības vārdi un apstākļa vārdi” vairākas šādas leksēmas piedāvātas paralēlpierakstā, piemēram, *auksts/auksti, jautrs/jautri, kluss/klusi*, kā arī izmantotas darbības vārda divdabja formas, piemēram, *izsalcis, nosalis*, jo latviešu valodā ar tām nosauc pazīmi.

KAT I un KAT II iekļautā leksika lielā mērā sakrīt, jo ir svarīgi konstatēt, kāda ir bērnu vārdu krājuma dinamika katrā no vecuma grupām. Tomēr KAT II leksiskais materiāls visās kontrollapās ir daudz plašāks par KAT I, kas paplašināts ar trim kontrollapām – “Vietas un pasākumi” (24), “Gribas, vajadzības u. c. izteikšana” (22), “Palīgvārdi” (11) –, jo pētāmā vecuma bērnu komunikatīvās vajadzības un iespējas ir daudz plašākas, līdz ar to arī vārdu krājums lielāks. Salīdzinot citu kontrollapu kvantitatīvos rādītājus, redzam, ka angļu valodā nemainīga palikusi sadaļa “Skaņu atdarināšana”, savukārt latviešu valodā tajā ievietotas 7 jaunas vienības, bet abās valodās vismazāk paplašinātas

kontrollapas “Bērna ikdiena” (6 : 3), “Jautājumi” (1 : 3), “Transports” (5 : 4). Visvairāk vārdu abās valodās nācis klāt četrās kontrollapās “Darbības vārdi” (48 : 52), “Pārtika” (38 : 34), “Īpašības un apstākļa vārdi” (26 : 26).

Dažas KAT I un KAT II daļas būtiski atšķiras, jo saistītas ar bērna neverbālo un verbālo saziņu. KAT I orientēts uz to, lai noskaidrotu gan 8–16 mēnešus vecu bērnu pirmos vārdus un frāzes – ko bērns uztver un vai reaģē uz teikto un ko jau izrunā, gan komunikatīvos žestus, piemēram, ar rokām parādīt, ka nekā nav, pamāt atvadas, sūtīt gaisa bučas u. tml., kā arī iegūtu informāciju par prasmi iesaistīties vecumam atbilstošās rotaļās (piemēram, *plaukstiņu sišana, putriņas vārīšana*) un patstāvīgi veikt dažādas darbības ar priekšmetiem – ēst ar karoti, dakšiņu, ķemmēt matus, apaut kurpes utt. Kā zināms, bērni šajā vecumā atdarina pieaugušos, tāpēc D un E sadaļā vecākiem jānorāda, kādas darbības bērns veic, spēlējoties ar rotaļlietām vai darbojoties ar īstiem priekšmetiem, piemēram, mazgā, baro, ģērbj lelli vai rotaļu dzīvnieku, slauka ar slotu vai birsti, laista puķes, mazgā traukus, “lasa” grāmatu u. tml. KAT II šādu kontrollapu nav. Izveidota tikai viena lapa, kurā sniegtās atbildes ļaus noskaidrot, vai bērni jau atšķir pagātnes un nākotnes notikumus, spēj runāt par to, kas saziņas brīdī neatrodas viņa redzeslokā, bet arī tā vairāk saistīta ar gramatisko aspektu.

KAT 2. daļa būtiski atšķiras gramatikas daļā – KAT I tādas nav, savukārt KAT II 2. daļa “Gramatika: teikumi un formas” paredzēta 16–36 mēnešus vecu bērnu valodas morfoloģiskās un sintaktiskās attīstības izpētei. Tā kā latviešu un angļu valoda pieder ne tikai dažādām valodu grupām, bet arī dažādiem valodu tipiem, tad atšķirības gramatiskajā sistēmā ir diezgan būtiskas. Adaptējot 2. daļu, tika respektēta pētījuma ideja, mērķis, bet materiāls veidots atbilstoši latviešu valodas gramatiskajai sistēmai. Viss materiāls latviešu valodā tika sagrupēts četrās sadaļās (angļu valodā – piecās). Aizpildot A sadaļu, vecākiem jāatbild uz pieciem jautājumiem, sniedzot informāciju par dažādu gramatisko nozīmju izteikšanu ar morfēmām, – vai bērns jau lieto lietvārdu daudzskaitļa formas, izsaka piederību ar ģenitīvu, vajadzību un darbības pabeigtību, izmantojot verbu ar atbilstošu priedekli *jā-* vai *ap-*, *iz-*, *uz-*, u. tml., vai dara to bieži. Gramatiskās semantikas ziņā adaptētajā materiālā saglabāta tāda pati pieeja kā angļu valodā, bet atšķiras gramatiskās nozīmes izteicējliedzekļi. Latviešu valodā nav arī speciāla verba formanta, ar ko izteikt procesa, ilgstošas darbības nozīmi (angļu valodā tiek izmantots formants *-ing*), jo parasti tiek lietoti substantīvi ar formantu *-šana*.

Izpētes ziņā problemātiska ir sadaļa B, kura izstrādāta, lai noskaidrotu, vai bērns lieto atbilstošas nomenu paradigmas vienskaitļa un daudzskaitļa nominatīva formas un verbu tagadnes, pagātnes un nenoteiksmes formas. Kā liecina novērojumi, agrīnā vecumā bērni vēl bieži vien kļūdās, izmantojot tās paradigmas formas, ar kuru lietojumu ikdienas saziņā saskaras retāk, piemēram,

2. deklinācijas lietvārdi *akmens, zibens* u. c. tiek locīti atbilstoši dominējošajai paradigmai un nominatīvā lietota galotne *-is* sagaidāmās *-s* vietā, savukārt 3. deklinācijas lietvārdu formas tiek aizstātas ar 1. deklinācijas paradigmai atbilstošu formu (*leds, medis*). Dažkārt tiek vispārināta vīriešu dzimtes daudzskaitļa paradigma un normētās formas *acis, kājas, skapji* vietā bērni saka *ači, kāji, skapi*. Tāpēc vecākiem tiek lūgts norādīt, kuru formu lieto bērns. Līdz šim uzkrātā pētnieciskā pieredze liecina, ka bērni līdz triju gadu vecumam mēdz vispārināt sufiksālo darbības vārdu nenoteiksmes, tagadnes un pagātnes paradigmu (*celt – ceļu – cēlu : celīt – celīju – cēlīju*) kā tādu, kas ir vairāk regulāra. Respektīvi, bērni, apgūstot valodas sistēmu, konstruē savu gramatiku, kurā „sistēmas skaidrība bieži ir noteiktāka, it sevišķi gadījumos, kad normētajā valodā gramatiskās nozīmes marķējumam izmantoti papildlīdzekļi vai ievērotas vēsturiskās īpatnības.” (Markus 2003: 41) Savukārt sintaksē bērnu runā bieži vērojams lakonisms – tiek izmests viss, bez kā var iztikt, nepārkāpjot izteikumu saprotamības robežu (Markus 2003: 68), tāpēc vecākiem tiek lūgts atzīmēt, kurš no piedāvātajiem frāžu modeļiem biežāk vērojams viņu bērna runā (*Sēž galda. – Sēž pie galda., Kāp nē! – Nekāp tur!*). Šīs „nepareizības” ir būtiskas bērna valodas izpētē, jo atspoguļo tās attīstības posmus un īpatnības, parāda gramatiskās domāšanas ceļu un loģiku, apgūstot latviešu valodai raksturīgo darbības vārda *būt* sintaksi, prepozicionālo konstrukciju lietojumu un dzimtes formu saskaņojumu, īpašības noteiktības/nenoteiktības izteikšanu, darbības adresāta un vietas norādi. Kaut arī testa apjoma ierobežojumu dēļ nebija iespējams norādīt visus formu lietojuma problemātiskos gadījumus, tomēr, kā liecina citās valodās adaptēto testu rezultāti, ar šo izlasi ir iespējams iegūt pietiekami ticamus datus.

Pēc testa adaptēšanas, izmēģināšanas un koriģēšanas pabeigšanas abas KAT formas tiks izmantotas plašai latviešu monolingvālu bērnu vecāku aptaujai, lai varētu iegūt latviski runājošu monolingvālo bērnu valodas attīstības rādītājus. Dalībnieku skaits ir aprēķināts atbilstoši KAT konsultatīvās padomes ieteikumiem. Aptaujā būs iekļauti 80 respondenti (40 zēni un 40 meitenes) katra mēneša vecuma grupā. Tātad kopā sagaidāmas 2320 respondentu atbildes. Diemžēl šāda veida aptaujās saņemto atbilžu procents nav liels, piemēram, Norvēģijā un Dānijā no aptaujātajiem atbildēja attiecīgi tikai 37% un 34% (Kristoffersen et al., 2012, Bleses et al., 2008). Lai tomēr iegūtu nepieciešamo atbilžu daudzumu (35%), Latvijā kopā tiks aptaujātas 6628 ģimenes, t. i., 228 ģimenes atbilstoši bērna katra mēneša vecuma grupai. Tradicionāli aptaujas, izmantojot KAT, ir veiktas papīra formātā un atbildes manuāli ievadītas datu bāzēs, tādējādi plašas iedzīvotāju aptaujas ir laikietilpīgas un dārgas. Šī iemesla dēļ latviešu valodas KAT organizēšanā un rezultātu apstrādē tiks izmantota inovatīva elektroniskā procedūra, kas pirmoreiz izveidota un izmantota 2008. gadā veiktajā aptaujā atbilstoši norvēģu KAT (sk. Kristoffersen et al.,

2012). Šajā procedūrā KAT formu elektroniskās versijas tiek izvietotas speciāli izveidotā elektroniskā vietnē. Lai piekļūtu tai, respondenti saņem individuālas paroles. Elektroniskā KAT formas aizpildīšana un apstrāde aizņem daudz mazāk laika un ir ievērojami lētāka, bet sniedz to pašu procentuālo atbilžu rezultātu. Piemēram, jau minētajā 2008. gadā veiktajā elektroniskajā KAT tikai aptuveni trīs mēnešos tika iegūts iespaidīgs rezultāts – 12 870 atbildes (sk. Kristoffersen et al., 2012). Pārņemot šādu starptautiski apjomīgu pētījumu pieredzi, reprezentatīvu un aptaujas noteikumiem atbilstošu respondentu atlasu projekta LAMBA pētniekiem palīdzēs veikt Latvijas Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde, izmantojot informāciju no Latvijas iedzīvotāju reģistra. Latviešu KAT normēšanu ir plānots uzsākt 2016. gada martā. Kad normēšanas posms būs pabeigts, KAT anketa būs pieejama sabiedrībai noteiktā elektroniskā vietnē. Tā būs pieejama visiem interesentiem, kuri varēs aizpildīt anketas, saņemt automatiski aprēķināmus rezultātus un salīdzināt tos ar populācijas normatīvajiem rādītājiem, kas iegūti apjomīgajā normatīvajā pētījumā.

Secinājumi **Conclusions**

Īstenojot projektu LAMBA, latviešu valodas leksiski gramatiskajai sistēmai ir piemērotas MakArtura-Beitas komunikatīvās attīstības testa daļas “Vārdi un žesti” un “Vārdi un teikumi”, iespēju robežās saglabājot atbilstību oriģināltestam gan struktūras, gan valodas vienību ziņā un ņemot vērā latviešu valodas un kultūrvides specifiku.

Šī vecāku aptauja paver unikālas iespējas iegūt monolingvālu latviski runājošu bērnu valodas attīstības rādītājus un izstrādāt 8–36 mēnešus vecu bērnu valodas un komunikācijas prasmju attīstības normatīvos rādītājus, kurus var izmantot visi interesenti dažādu populāciju bērnu valodas attīstības izziņāšanā.

Vienkāršs, ticams, precīzs un normām atbilstošs valodas vērtēšanas rīks, kurš turklāt ir ērti lietojams un plaši pieejams elektroniskajā vidē, sekmēs tā izmantošanu gan individuālām, gan pedagoģiskām, klīniskām un zinātniskām vajadzībām.

Summary

The article provides an overview of the Latvian adaptation of MacArthur-Bates Communicative Development Inventories (CDI; Fenson et al., 2006) – a parental report tool that assesses the development of receptive and productive vocabulary, and certain aspects of grammar in children aged between 8 and 36 months. Originally developed for American English, the CDI has since been adapted to over 60 languages and dialects. CDI administration and scoring is carried out following the innovative web-based procedure first developed and implemented for the Norwegian CDI in 2008 (see Kristoffersen & Simonsen,

2012). In this procedure, electronic versions of CDI forms are placed on a dedicated website and can be accessed by participants with the help of individual passwords. Compared to the traditional paper-based procedure, the web-based CDI is much more time- and cost-efficient, while affording a similar response rate. Following the common international practice of large-scale normative studies, and to ensure a truly random and representative sample, participants are recruited with the help of the Population Register of Latvia.

The Latvian CDI is unique among the language assessment tools currently used in Latvia in three crucial respects. First, it is the first instrument of its kind to reflect grammatical, lexical and cultural-linguistic properties specific to the Latvian language. Second, it is the first language assessment instrument to be normed with a Latvian child population. Finally, it is the first of the language assessment instruments currently used in Latvia to render scores that do not require special training or extensive experience to interpret. The importance of the norm-referenced Latvian CDI is impossible to overestimate. It is an indispensable tool for researchers and practitioners working in such disciplines as linguistics, pedagogy, psychology and speech therapy. Over the years, the CDI has proven itself as a reliable instrument across languages and target child populations (see Law & Roy, 2008 for an overview). It has been successfully used with typically developing children, both as an assessment method and as a screening tool to identify late talkers, i.e. children whose language development is significantly delayed relative to the norm (see Heilmann et al., 2005). It has also been employed as an evaluation, screening and monitoring tool with different atypical populations (see Thal et al., 1999 for specific language impairment, Berglund, Eriksson & Johansson, 2001 for Down syndrome, Charman et al., 2003 for autism, Thal et al., 2007 for cochlear implants, among many others), as well as populations considered at risk of developing language impairment (see Feldman et al., 2003 for otitis media, Magill-Evans & Harrison, 1999 for healthy preterm children, Koster et al., 2005 for familial risk of dyslexia). In addition, the availability of CDI adaptations to different languages makes it an excellent tool for the study of bilingual language acquisition (Pearson et al., 1997, De Houwer et al., 2006, Conboy & Thal, 2006) and cross-linguistic trends in language development (Bleses et al., 2008).

Literatūra **References**

- Berglund, E., Eriksson, M. & Johansson, I. (2001). Parental reports of spoken language skills in children with Down syndrome. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 44, 179–191.
- Bleses, D., Vach, W., Slott, M., Wehberg, S., Thomsen, P., Madsen, T. & Basbøll, H. (2008). Early Vocabulary Development in Danish and Other Languages: a CDI-based Comparison. *Journal of Child Language*, 35, 619–50.
- Charman, T., Drew, A., Baird, C., & Baird, G. (2003). Measuring early language development in pre-school children with autism spectrum disorder using the MacArthur Communicative Development Inventory (Infant Form). *Journal of Child Language*, 30, 213–236.
- Conboy, B. T. & Thal D. J. (2006). Ties between the lexicon and grammar: Cross sectional and longitudinal studies of bilingual toddlers. *Child Development*, 77, 712–735.
- Dale, P. S. & Penfold, M. (2011). *Adaptations of the MacArthur-Bates CDI Into Non-U.S. English Languages*. In: <http://mb-cdi.stanford.edu/documents/AdaptationsSurvey7-5-11Web.pdf>

- De Houwer, A., Bornstein, M. H. & De Coster, S. (2006). Early understanding of two words for the same thing: A CDI study of lexical comprehension in infant bilinguals. *International Journal of Bilingualism*, 10, 331–347.
- Dzintere, D., Stangaine, I. & Augstkalne, D. (2014). *Bērna komunikatīvās kompetences attīstība*. Rīga: RaKa.
- Feldman, H. M., Dollaghan, C. A., Campbell, T. F., Colborn, D. K., Janosky, J., Kurs-Lasky, M., et al. (2003). Parent-reported language skills in relation to otitis media during the first 3 years of life. *Journal of Speech Language, & Hearing Research*, 46, 273–287.
- Fenson, L., Marchman, V. A., Thal, D. J., Dale, P. S., Reznick, J. S. & Bates, E. (2007). *MacArthur- Bates Communicative Development Inventories: User's Guide and Technical Manual. 2nd Ed.* Brookes Publishing; Baltimore, MD.
- Freidenfelds, I. J., Lapāne, D. & Markus, D. (2009). *Bērnu valodas vārdnīca*. Rīga: Izglītības soļi.
- Heilmann, J., Weismer, S. E., Evans, J. & Hollar, C. (2005). Utility of the MacArthur Bates Communicative Development Inventory in identifying language abilities of late-talking and typically developing toddlers. *American Journal of Speech-Language Pathology*, 14, 40–51.
- Koster, C., Been, P., Krikhaar, E., Zwarts, F., Diepstra, H., & van Leeuwen, T. (2005). Differences at 17 months: productive language patterns in infants at familial risk for dyslexia and typically developing infants. *Journal of Speech, Language, and Hearing research*, 48, 426–438.
- Kristoffersen, K. E. & Simonsen, H. G. (2012). *Tidlig språkutvikling hos norske barn: MacArthur-Bates foreldrerapport for kommunikativ utvikling*. [Early language development in Norwegian children: MacArthur-Bates parental report of communicative development]. Oslo: Novus.
- Law, R. & Roy, P. (2008). Parental report of infant language skills: A review of the development and application of the Communicative Developmental Inventories. *Child and Adolescent Mental Health*, 13, 198–206.
- Magill-Evans, J. & Harrison, M. J. (1999). Parent-child interactions and development of toddlers born preterm. *Western Journal of Nursing Research*, 21, 292–307.
- Markus, D. (2007). *Bērns runā kultūras pasaulē*. Rīga: Apgāds „Rasa ABC”.
- Markus, D. (2003). *Bērna valoda: no pirmā kļiedziņa līdz pasakai*. Rīga: Apgāds „Rasa ABC”.
- Pearson, B, Fernandez, S, Lewedeg, V. & Oller, D. K. (1997). The relation of input factors to lexical learning by bilingual infants. *Applied Psycholinguistics*, 18, 41–58.
- Rūķe-Draviņa, V. (1993). *Latviešu meitene apgūst savu pirmo valodu*. Rīga: Dio Noordik.
- Rūķe-Draviņa, V. (1992). *No 5 mēnešiem līdz 5 gadiem*. 2. izd. Rīga: Zvaigzne.
- Tauriņa, A. (2015). Latviešu bērnu izmantotās uzrunas formas multikulturālā vidē. In: Vulāne, A., Markus, D. (Eds.) *Bērnu valoda Latvijā 21. gadsimtā* (223.–246. lpp.). Rīga: Zinātne.
- Thal, D. J., O'Hanlon, L., Clemmons, M., & Fralin, L. (1999). Validity of a parent report measure of vocabulary and syntax for preschool children with language impairment. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 42, 482–496.
- Thal, D. J., DesJardin, J., Eisenberg, L. (2007). Validity of the MacArthur-Bates Communicative Development Inventories for measuring language abilities in children with cochlear implants. *American Journal of Speech-Language Pathology*, 16, 54–64.

- Vulāne, A. (2015). Vecvecāku nosaukumi latviešu bērnu spontānajā runā. In: Vulāne, A., Markus, D. (Eds.) *Bērnu valoda 21. gadsimtā* (297.–319. lpp.). Rīga: SIA Apgāds „Zinātne”.
- Vulāne, A. (2008). Lietvārdu skaitļa kategorijas semantika mūsdienu latviešu valodā: problēmas pieteikums. In: Bušmane, B. (Ed.) *Letonikas otrais kongress. Valodniecības raksti-1* (165.–175. lpp.). Rīga: LU Latviešu valodas institūts